

“OZOD” ROMANIDA RAMZIY OBRAZLAR

Aminboyeva Saida

Qoraqalpoq davlat universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli o'zbek yozuvchisi Isajon Sultonning “Ozod” romani obyekt qilib olingan bo'lib, asardagi ramziy obrazlar, ularning roman matnidagi o'rni va vazifasi haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: roman, badiiy tasvir, talqin, obraz, ramz, ramziylik, qahramon.

KIRISH

Bugungi romanchiligimiz taraqqiyotida tuyg'ular realizmi va ramzlar falsafasi yetakchilik qiladi. Oldingi davr romanlardan farqli o'laroq hayotni, insonni, tuyg'ulari kechinmalarini turli xil ohanglarda, tasvir vositalari asosida yoritilayotganligini kuzatamiz. Bundan bir necha yillar ilgari sotsiologik tahlil yetakchilik qilgan bo'lsa, bugunga kelib hayotni va insonni falsafiy – psixologik, ramziy – majoziy tushunish hamda tushuntirish badiiy adabiyotda yetakchilik qilmoqda. Buning natijasida iste'dodi yuksak adiblar o'z asarlarida davrning ma'naviy qiyofasini yaqqolroq aks ettirmoqda. Bu esa asar qahramonlarning xarakter xususiyatlari orqali yoritiladi. Shuning uchun adabiyotshunos olim H.Umurov shunday yozadi: «Xarakter va uning psixologiyasi tahlili adabiyotning kamoloti, yozuvchining mahorati darajasini belgilovchi omildir»¹.

Biz tahlilga asos qilib olgan «Ozod» romanida ham turfa xil tasvir usullari yetakchilik qilsada, ruhiy tahlil va falsafiy ma'nodorlik, ramziy tasvirlar orqali xarakter yoritilishini va shakllanishini kuzatamiz. Yosh avlodning qalban uyg'oq, ziyarak, bilim darajasi yuksak, dunyoqarashi keng, komil inson bo'lib shakllanmog'i uchun badiiy asarlarning ahamiyati beqiyosdir. Hozirgi adabiy yaratilayotgan asarlar kitobxonni chuqur mulohaza yuritishga, borliq jarayonda sinoatlarini anglab yetishga, inson ruhiyatini o'rganishga undaydi. Xususan, modernistik yo'nalishda yozilgan asarlarni tushunish va tahlil qilish uchun kitobxondan sinchkovlik va o'tkir zehn talab qilinadi. Hozirgi adabiy jarayonning rang-barang qiyofasi bugungi kunda barcha adabiyotshunoslar e'tirof etayotgan «postmodernistik» talqinlar o'ziga xosligi bilan ham e'tiborlidir.

Yangilanayotgan badiiy tafakkur sarhadlarini kengaytirishga sezilarli hissa qo'shib kelayotgan iste'dodli yozuvchilardan biri Isajon Sulton «Boqiy darbadar» romanidan keyin adabiy jamoatchilikning diqqatiga sazovor bo'lgan «Ozod» romanlarini yaratdi. Shu o'rinda aytish joizki, ushbu asarda bir qancha izmlarning «qorishiq» ifodasini kuzatamiz. Ramziy ishoralar, falsafiy umumlashmalar yasay olgan Isajon Sulton uchta aksni keltirib o'tadi. Birinchi aks Ozodning lola izlab

¹ H. Umurov. Adabiyot nazaryasi. – Toshkent, “Sharq”, 2002. 38-bet.

safarga chiqishi va yo`lda turfa taqdirlarni uchratishi haqidadir. Ikkinchi aks esa yo`lda barcha narsa va hodisotlarga ma`no berishi va tafakkuri chandon kengayishi xususidadir. Uchinchisi esa Lolaga yetishmoq va o`zligini anglab yetmoq ramziy aksidir. «Ozod» romanidagi deyarli obrazlar ramziy ma`noga ega. Ramz adabiyotning, ayniqsa, bugungi nasr mahsulotlarining yetakchi ifoda usuli bo`lib kelmoqda. Ushbu romanda ramziy-majoziy obrazlar va voqea hodisalar inson qalbiga safar deya talqin qilinadi. «So`qmoq o`ydim – chuqur, aravaning g`ildiragi o`t – o`lanlarni ezib – yanchib o`tgan, iziga yomg`ir suvi to`planib, sarg`ish – qizg`imtir tus olgan, shu sath oynasida ham osmonning va ko`lmak chetidagi tuproq uyumining bir qismi aks etardi. Yo`l uzundan – uzoq, arava g`iyqillar, unga qo`shilgan qari bir ot horg`in odimlab borardi. Mehnatdan boshi chiqmagani shundoqqina ko`rinib turar, ko`lmaklardan ehtiyotlik bilan o`tar, biqinidan qay bir suvoriyning poshnasidan qolgan chandiqlari ham bor, xullas, ko`pni ko`rgan ot edi bu. Arava esa juda ko`hna, yog`ochlari yorilib – yorilib ketgan, xom teridan ishlangan enli qayishlari vaqt o`tishi bilan qoraygan, katta g`ildiraklari g`ijirlab aylanar, qoldirgan iziga loyqa yomg`ir suvi oqib tushib to`ldirar, ularning yuzasida ham osmon xira akslanardi»².

Bu tasvirlarda ramziy ma`noda hayotning murakkab so`qmoqlarini, inson hali anglab ba`zan anglab ulgurmagan holatlarini tasvirlaydi. Roman sujetida bir qator ramziy majoziy xarakterdagi obrazlar tizimi o`z aksini topgan. «Ozod» romanida quyidagi obraz va timsollar ishtirok etadi. Ozod, shamol, toshkesar, uzumzorlar egasi, ota, o`g`il, xoin, yov, malomatchilar, murtad, qarg`a, bo`ri, qush, otlar obrazi, humo qushi va boshqalar. Ushbu majoziy obrazlar zamirida falsafiy ma`no mavjud. Bizningcha Lola – ma`nolar ramzi. Har bir inson bu dunyoga safar qilarkan ma`no va mazmun axtarib yashaydi. Ma`nolar sinoatidan xabardorlik esa uyg`oq qalblarni komillik sari yetaklaydi. Chunonchi, ma`no izlagan zotlar ham shu yo`sinda ish tutganlar. Birinchi aksda Ozod Toshkesardan lolaga eltuvchi yo`l haqidagi dahshatli taassurotlarini tinglaydi, uzumzorlar egasi ham unga yo`lning mashaqqati to`g`risida ma`lumot beradi. Eng qizig`i shundaki ularning har ikkalasi ham qahramon otlanayotgan yo`lni har xil ta`riflaydi. Nazariy manbalarda qayd qilinganidek: «Haqiqiy san`atkor qaysi davrdan yashashdan qat`iy nazar, hayotning taraqqiyot tendensiyalarini shunga qarab belgilashi uning birinchi darajali ijodiy yutuqlaridan hisoblanadi»³.

Shu o`rinda kitobxon turfa xil qarama-qarshi ta`riflarni o`qib hayratlanishi mumkin. Romanni mutolaa qilgan o`quvchi Ozod safarga chiqqan yo`l odatiy yo`l emasligini anglashi muqarrar. Toshkesar va uzumzorlar egasi ta`riflagani haqiqiy yo`l

² Isajon Sulton. Ozod. – Toshkent, “Sharq”, 2012. 26-bet.

³ Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. II jild. – Toshkent, “Fan”, 1979. 162-bet.

emas, umr va hayot yo'lidir. Toshkesar chinakam baxtga erisha olmaganligi va hayot yo'li og'ir mashaqqatli kunlarga to'la o'tganligi sababli ma'no va manzilga eltuvchi taqdir yo'lini juda murakkab deya ta'kidlaydi. Uzumzorlar egasini esa farzandi yo'q bo'lib, hayoti mazmunsizdek tuyulardi. Shuning uchun ham u umrini ya'ni baxt lolasiga eltuvchi yo'lni kimsasiz kengliklarga o'xshatadi. Ikki qahramon bir shaklga ikki xil ma'no va baho berishgan edi. Demak, roman voqealaridan inson narsa va hodisalarga, hatto umrga o'zi ma'no va qiymat beradi degan falsafa anglashiladi.

Bundan tashqari, asarda yov ramziy obrazi ham mavjud bo'lib, ularning tanasi xol-xol, ko'zlari ko'k hech narsadan hazar qilmaydigan maxluqlar deya ta'riflanadi. Yov insonlar bilan o'zlari o'rtasidagi baland Kufr tog'ini qulatib Ozodni mahv etish payida izg'ishadilar. Asarda insonlar gunoh qilishdan to'xtamasalar va qabih ishlarini davom ettiraversalar o'rtadagi tog' yemirilishi va insoniyat halokatga yuz tutishi mumkinligi tasvirlab berilgan. Yov hikoyasidagi quyidagi parchalarni keltirish mumkin:

«Dala-yu qirlarda yoyilib yashayotgan odam bolalari bizlarning dushmanimizdir! Ular rohat-u farog'at ichida umr kechirishadi, yer-u mulklarni egallashadi, qaldirg'och singari loy cho'p tashib uylar qurishadi, to'p-to'p bo'lib kezib yurishadi, behisob-u besanog'-u behuda so'zlar aytishadi. Ana shu aytganlari o'ziga kushanda bo'lib qaytib kelishining timsoli sifat turamiz tog' o'ngirlarida, tubsiz qorong'iliklar ichida... Bir kuni bir odam bolasi bir nojoiz so'z aytadi, u gunohga aylanadi- shunda tog' darz ketadi. Yana bir so'z aytadi darz kengayadi. Keyin esa darz yoriqqa aylanadi»... Meva pishsa, uni cho'qiydigan qush allaqachon yaralgan. Bir tosh bino bo'lsa, uni yemiruvchi suv albatta mavjud. Biz esa odam bolasini yemiruvchimiz»⁴.

Yozuvchi bashariyat qilgan gunohlarni obrazli tarzda yov deya ifodalaganligini kuzatamiz. Yov aslida insonning ichida, ya'ni botinidadir. Odamzotning xatolari o'zini abgor qilishi mumkin. Bu dushman insonning insoniyatini va eng yaxshi sifatlarini yemiradi. Yov aytayotgan yoriq ma'naviy darz ketishdir. Asarda qilgan gunohining jazosini olayotgan xoin obrazi bor bo'lib, u o'z qavmdoshi bo'lgan Eranni dushmanlarga sotadi va umri mana shu gunohining tovonini to'lash bilan o'tadi. «Uchyong'oq tagida tuyqusdan to'xtab qoldi. Uchyong'oq tagida jasadlar bor edi. Biri ellik yoshlardagi kuchli va baquvvat kishining, boshqalari bir necha o'spirinning jasadlari bo'lib ular betartib yotishar, yuraklari so'rib olingan edi. Kuchukni to'xtatgan narsa jasadlar emas, balki notanish kimsalar bo'ldi. Oppoq bu kimsalar jasadlar ustida muallaq turar, oyoqlari yerga tegmas edi. Kuchuk o'tishi mumkin bo'lmagan g'alati cheagaraga kelib qolganini payqadi, g'ingshib – ozorlanib yerga

⁴ Isajon Sulton. Ozod. – Toshkent, "Sharq", 2012. 98-bet.

yotib, mo`ltiragancha ortga tisarila boshladi, shu tariqa o`n – o`n besh quloch tisarila bordi... darhaqiqat u qo`rqib ketgan, egasi tomon borishga botina olmay, shunday demoqda edi: Egamni yov o`ldirdi. Ko`zimni ochganimdan beri unga shoyon sadoqatda bo`ldim». – Endi egam qolmadi. Egamning Egasigina qoldi»⁵.

Asardagi ramzlar kitobxonni fikrlashga undaydi. Yozuvchi Isajon Sulton asarda keltirilgan har bir detalga ham ma`no yuklaydi. Biz uning bu mahoratini «Uch yong'oq» manzili haqidagi suhbatda kuzatamiz. Qahramonlardan biri Ozoddan qayerga ketayotganligini so'raydi. Ozod tog'lar cho'qqisidagi lolani olish uchun Uch yong'oq tomonga ketayotganligini aytadi. Yozuvchi nega manzilni bunday nomlagan. Bilamizki aslida Ozod baxt ma`nosini anglash uchun o'zligiga safar qiladi. Bu jarayon tafakkurda ro'y beradi. Asardagi uch yong'oqni inson miyasi sifatida talqin qilish mumkin. Chunki yong'oq va inson miyasi o'rtasida shakliy analogiya mavjud.

XULOSA

Xulosa qilib shuni alohida ta`kidlash zarurki, adib talqiniga ko`ra, inson tabiat farzandi, undagi qanchalik oqillik, zukkolik mujassamlashgan bo`lsa, shunchalik yovuzlikni ham o`zida mujassamlashtirgan. Inson komil bo`lishi uchun ezgulikni, go`zallikni odam va olamni teranroq anglashi zarur. Shu ma`noda qanchalik achchiq va shavqatsiz bo`lmasin, insonga o`z aybini, o`zi ko`ra olmagan qalb haqiqatini ro`y – rost ramzlar orqali falsafiy mushohadalar asosida asar sujetini shakllantirgan. Xullas, roman sujetida ramzlar olam va odamning turfa xil xislatlarini o`zida ifodalagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. II jild. – Toshkent, “Fan”, 1979.
2. Isajon Sulton. Ozod. – Toshkent, “Sharq”, 2012.
3. Rahimjonov N. Istiqlol va bugungi adabiyot. – Toshkent, “O`qituvchi”, 2012.
4. Umurov H. Adabiyot nazaryasi. – Toshkent, “Sharq”, 2002.
5. O`ljaboyev U. Zamon talabi va ijodkor mas`uliyati. – Toshkent, “O`zbekiston”, 2012.

⁵ Isajon Sulton. Ozod. – Toshkent, “Sharq”, 2012. 28-bet.